

KYRKAN OCH TIDEN

Av kyrkoherden docent JOHN CULLBERG, Balingsta

RUBRIKEN här ovan är i och för sig mångtydig och därför tämligen intetsägande. Det kunde exempelvis vara fråga om att söka utreda förhållandet mellan det tidlösa och det tidsbestämda i den kristna kyrkans eget liv eller att fastställa några allmänna principer för kyrkans och kulturutvecklingens ömsesidiga påverkan genom seklerna. Båda uppgifterna kunde vara lockande nog för någon idéhistoriker. Här åsyftas emellertid något helt annat och mera näraliggande. »Kyrkan» betyder i detta sammanhang helt enkelt den svenska folkkyrkan av i dag, och med »tiden» menas den andliga situation, i vilken vi f. n. befinna oss. Frågan, som skall sysselsätta oss, hänger nära samman med det på sistone från skilda håll framställda kravet på en kyrkans reformation. Som bekant har ärendet debatterats t. o. m. i Sveriges riksdag. Tiden kräver, har man sagt, en reformation av kyrkan, och om inte kyrkan tillmötesgår detta tidens anspråk, så har den satt sig själv ur spel och måste bedömas och behandlas därefter.

En sak kan här genast slås fast. Det dåraktigaste, som kyrkan i detta läge kan göra, är att slå den framställda kritiken i vädret och betrakta den såsom ovidkommande. Historien kan dessvärre uppvisa icke så få exempel på kyrkosamfund, som så förbenats och förstenats i traditionalism, att de inte längre haft något att ge sin samtids människor. Kyrklig självgodhet är aldrig försvarlig, och allra minst i en situation, då tidens alla kriser och vanskligheter kommit människorna att med nytt allvar spana efter de andliga kraftresurser, med vilka kyrkan säger sig vara betrodd. Högdragna gester pläga i allmänhet vara symtom på en viss valhänthet i umgängelsen. Det måste ligga i kyrkans eget intresse att riva bort den bråte, som tilläventyrs kan hindra tidens människor att komma in genom kyrkporten — den må sedan ha än så mycket av traditionens hävd. Ur denna synpunkt måste reformationskravet för kyrkan bli en appell till djup och grundlig självbesinning.

Detta är emellertid endast den ena sidan av saken. Lika tydligt är, att varje resonemang om en kyrkoreformation är ett slag i luften, om man inte gör klart för sig, vad kyrkan till sitt innersta väsen är och vill vara. Man brukar ju inte kräva, att snickaren skall »reformera» sin verkstad, så att han kan göra skor, därför att man har ett visst behov av sådana plagg. Kravet på en kyrkoreformation blir icke brännande på den grund, att kyrkan icke kan tillgodose vissa syften, som man gärna vill ha realiserade. Däremot blir reformationskravet tydligen aktuellt i samma ögonblick, som kyrkan av någon anledning blivit oförmögen att verka för det syfte, för vilket den är till.

Frågan blir alltså närmast denna: Vilket är *kyrkans* innersta väsen och syfte? Här stöta vi strax på en egendomlig omständighet, som i högsta grad är värd att beakta. Kyrkan kan överhuvud icke jämföras med en förening, som bildats för tillgodoseende av vissa mänskliga syften, de må vara än så goda, ädla och förnuf-tiga. Det är av fullkomligt avgörande betydelse för förståelse av kyrkans väsen, att denna inte är frukten av en rationell motive-ring — hur skall man komma till rätta med de religiösa, etiska och sociala problemen i människolivet? — utan att den vuxit fram ur ett bestämt historiskt faktum, vilket sedan blivit grundläggande för kyrkans liv under dess snart tvåtusenåriga historia och kommer att förbli det, så länge kyrkan står. Endast skenbart talar jag här om något annat än den svenska folkkyrkan. Denna har visserligen en betydligt kortare historia, men den är kyrka endast så till vida, som den har del i den andliga livsström, vilken flyter genom den allmänliga kristna kyrkan ända från dess begyn-nelse. Det historiska faktum, som jag antytt, är naturligtvis Jesu Kristi person och verk.

Teologerna ha tvistat om i vad mån Jesus själv kan ha avsett att grunda ett kyrkosamfund kring sin person. Frågan är icke av någon avgörande vikt. Så mycket är i varje fall tydligt, att kyrkan, så långt vi kunna följa den tillbaka i tiden, är uppbyggd kring Jesu person. Dess grundval är den urkristna förvissningen, att Gud på ett absolut enastående sätt uppenbarat sig, »tagit mandom», i människan Jesus av Nasaret. Därigenom har denna människas betydelse ryckts upp över alla mänskliga mått. Hans liv och hans död tolkas såsom den länge förberedda och »i tidens fullbord» utförda Guds gärning med mänskligheten. Härtill fogar sig oskiljaktigt tron på Jesu uppståndelse. Hur evangeliernas be-

rättelser på denna punkt rent historiskt skola i enskildheter tolkas, är en sak för sig; för de första lärjungarna är det under alla omständigheter ett lika överraskande som oomtvistligt faktum, att den korsfäste lever och som en helig andemakt är verksam i sin församling. I den fortsatta andliga gemenskapen med den levande Herren och Frälsaren har kyrkan sitt sociologiska urfaktum. Endast i och av denna gemenskap är kyrkan kyrka.

Denna paradoxala Kristustro — Kristus lever! — får nu bestämda konsekvenser för kyrkans eget liv och för dess gärning. Det blir kyrkans väsentliga uppgift att ställa varje tids människor inför den levande Kristus, som alltjämt är verksam i ord och sakrament. Kyrkans övertygelse är nämligen den, att varje människa för sitt livs skull behöver komma i personlig kontakt med den realitet, som heter Gud, uppenbarad i Kristus. Först därigenom blir människan verkligen människa, d. v. s. en varelse, kallad till tjänande insats i det mänskliga gemenskapslivet. Kyrkans yttre organisation avser att göra henne så väl skickad som möjligt för utförande av denna väsentliga uppgift. Vad särskilt folkkyrkan beträffar, ligger dess egenart däri, att den vet sig stå i ansvar för folket såsom helhet och alltså på alla de vägar, som stå den till buds, har att söka nå enskilda och grupper av människor med evangeliet om Kristus.

Dessa summariska antydningar kunde kanske vara tillfyllest för att ge en föreställning om själva den basis, på vilken kyrkan arbetar. Hela kyrkans s. k. dogma måste ses mot denna bakgrund, om man överhuvud skall bli varse dess inre mening. Som exempel nämner jag den förkättrade treenighetsläran, ofta bedömd som frukten av en spetsfundig tankelek, som bara fördunklar den kristna monoteismen. I verkligheten sammanhänger denna lära intimt och oupplösligt med det urfaktum, på vilket kyrkan bygger. Om man nämligen tror, att Gud på ett unikt sätt uppenbarat sig i Kristus, och att han i och genom den levande Kristusanden fortsätter att verka i människosläktets historia, så äro förutsättningarna givna för en personlig gudstro, som utkristalliserar sig i tre riktningar: tron på Fader, Son och Ande.

Ett ord torde böra tilläggas om den kristna människouppfattning, som återspeglas i den kyrkliga förkunnelsen. Denna människotolkning har föga av romantik i sig, men så mycket mer av kärv realism. Människan är av naturen syndare, »inkrökt i sig själv», fången i sin egen maktvilja. Först därigenom, att män-

niskan på allvar ställes inför den Gud, som uppenbarar sig i Kristus, kan denna hennes maktvilja brytas och vändas i en vilja till tjänst. Härur framspringa alla de etiska och sociala motiv, som för kyrkan äro fullt ut lika väsentliga som de religiösa.

Detta är alltså i starkaste förkortning det budskap, som kyrkan ser som sin uppgift att bära fram till tidens människor. Här nödgas vi emellertid att ett ögonblick göra halt även inför det andra begreppet i vårt tema: *tiden*. Vad är »tiden» för någonting? Vilket är det utmärkande kännetecknet för det tidsskede, som vi f. n. genomleva?

Ett försök till allsidig tidsanalys är i detta sammanhang givetvis opåkallat. Det är tillfyllest att fatta de tidsdrag i sikte, som markera den akuta spänningen mellan tiden och kyrkan. Frågan om den s. k. sekulariseringsprocessens innebörd träder här i förgrunden. Sekulariseringen började på sätt och vis redan under brytningen mellan medeltid och nytid, för att mot slutet av 1800-talet bli fullt medveten och radikal. Fråga vi efter den bärande grundvalen för den civilisation, som i det allmänna medvetandet kom att ersätta den kristna kulturen, så kan svaret knappast bli mer än ett: det var den naturvetenskaplig-tekniska livssynen, som under 1800-talet allt starkare gjorde sig gällande och via industrialismen och de stora uppfinningarna revolutionerade den mänskliga livsföringen. I och för sig kunde varken naturvetenskap eller teknik innebära någon konflikt med kristen tro. Det är här fråga om artskilda företeelser, som endast tack vare en lika grundlig som bedrövlig missuppfattning stundom kommit att ställas i motsats till den kristna gudstron och människotolkningen. Situationen blev emellertid den, att naturvetenskapen inte fick förbli endast naturvetenskap, d. v. s. ett rationellt sätt att se och tolka naturföreteelserna. Och tekniken fick inte förbli bara teknik, d. s. v. en metod att rationalisera de yttre betingelserna för människolivet. I sin maktberusning utbildade den naturvetenskaplig-tekniska tidsåldern även en ny livssyn, en ny livsåskådning. I dess centrum stod *Människan*, som skapat denna väldiga, nya värld och gjort naturen sig underdånig. Människan blev tidens gud, den ende, som man kände någon vördnad för.

Det säger sig självt, att kristen gudstro och människouppfattning skulle te sig åtskilligt främmande för denna livssyn. Innan vi gå att konfrontera tiden och kyrkan med varandra, måste

emellertid ännu något bringas i erinran. Det har hänt saker och ting under de senaste decennierna, som kommit den sekulariserade tidens människokult att förefalla en smula fadd. Denna stolta, självhärliga civilisation har visat sig vara betänkligt murken in- värtas. Världskriget, som rent tekniskt var en civilisationens triumf, avslöjade katastrofalt lerfötterna, på vilken järnkolossen var uppställd. Sedermera fick ju Nationernas förbund restaure- ringsarbetet på entreprenad. Det är betecknande, att folkförbun- det officiellt byggde på gamla kristna idéer, som i verkligheten på grund av sekulariseringen förlorat sitt underlag i det allmänna medvetandet. Det var sådant som rätt och rättfärdighet, förtro- ende och ömsesidig respekt. Man kan knappast beteckna detta som annat än falskmynteri; ingen trodde nämligen längre på de and- liga värden, som med dessa ord uttrycktes. Alla trodde bara på ett: Makten, symboliserad av kanoner och bombflygplan. Det var dit den suveräna, av intet bundna människoguden hade kommit. Händelseutvecklingen visar prov på en bister logik. Där de gu- domliga normerna sätts ur spel, tyckes även respekten för män- niskan med en inre nödvändighet gå mot sin upplösning. Ett skol- exempel kan med fördel hämtas från det land, där gudlöshets- propagandan som mest energiskt bedrivits. Vågar någon efter vad som hänt denna vinter i Sovjet-Ryssland påstå, att resultatet blivit ett högre, friare människoliv, en ökad respekt för människovärdet?

Det vore naturligtvis förfelat att vilja göra Stalins land till nå- got slags exponent för modern västerländsk civilisation. Fallet har emellertid intresse därför, att sekulariseringen här genomförts radikalare än på något annat håll, åtminstone vad de ledande grupperna beträffar. Ur denna synpunkt blottar det vissa allvar- liga realiteter, som vi måste behålla i minnet, om vi vilja ha perspektiv över vår situation just nu.

Och därmed äro vi framme vid konfrontationen av kyrkan och tiden och den ur denna konfrontation framsprungna frågan om en *kyrkans reformation*. Delvis torde frågan redan genom det sagda vara besvarad. Den omständigheten, att tiden blivit främ- mande för kyrkan, innebär i och för sig inte någon som helst an- ledning för kyrkan att förändra sitt budskap. Om tiden avsjälas och alltså förlorar blicken för den andliga verklighet, som kyrkan har att förkunna, är givetvis intet vunnet men däremot allt för- lorat, om kyrkan för att vinna tidens bevägenhet springer ifrån

sig själv. Då kyrkan befinner sig i motvind, har den blott ett att göra, nämligen att envist och ihärdigt samla sig kring sitt eget andliga centrum för att så med ökad effektivitet kunna utföra den gärning i folklivet, som den av sin Herre fått sig ålagd, och som den vet, att tidens människor behöver. Och om motvinden växer till storm — tecken tyda på att så kan bli fallet — är kyrkans uppgift alltjämt densamma. I en allt intensivare kraftansamling kring sitt religiösa budskap har den att under förändrade och försvårade förhållanden gå sin egen raka väg. Inte för sin egen skull, inte för att hävda sig själv som den ståndaktige tennsoldaten, utan helt enkelt för att i ödmjukhet kunna utföra den tjänst i folklivet, för vilken den är till. Kyrkan önskar ingen s. k. kulturkamp. Alltför stora andliga värden komma i en sådan alltid att sättas på spel. Men om kampen påtvingas kyrkan, måste den veta att rida ut stormen.

Att denna situation faktiskt innesluter ytterst allvarliga anspråk på en inre och yttre förnyelse av kyrkan har redan antytts; jag återkommer strax till detta. Men dessförinnan är det angeläget att i klarhetens intresse säga ifrån, i vad mån kyrkan *icke* kan efterkomma kravet på en reformation utan att svika sin uppgift.

Under de sista månaderna har kyrkan fått mottaga en mångfald säkerligen uppriktigt och allvarligt menade råd och förmaningar från håll, som väl måste betecknas såsom utomstående. Man har sagt, att kyrkan måste ombildas till en tidsenlig kulturanstalt i den allmänliga folkbildningens tjänst. Den skall för detta ändamål göra rent hus med sina förlegade dogmer för att i stället rikta in sig på att bli en moralisk kulturfaktor — ty en sådan är uppenbarligen av nöden. Man har också tämligen oförblommerat antytt, att vissa kraftåtgärder från statens sida eljes kunna bli nödvändiga. Målet synes vara ett ombildande av kyrkan till ett statligt kontrollerat folkbildningsinstitut.

Om kyrkan här måste svara ett blankt och klart nej, så beror det inte på att råden resp. hotet komma från sådana kretsar, som hittills haft ett skäligen ljumt intresse till övers för de kyrkliga angelägenheterna. Utan det beror därpå, att kyrkan genom att godtaga ett slikt program blir fullkomligt urståndsatt att överhuvud göra sin tjänst. I snart 2,000 år har kyrkan fungerat som kulturmakts och folkbildare. Den vill göra så alltjämt. Men den har inte det ringaste förtroende för en kultur och en folkbildning, som inte bygger på kristen grund. Och den vet, att den kristna

morale är vingskjuten, i samma ögonblick som den kopplas loss från den kristna gudstron. Om staten blir hednisk och så vill kväva kyrkan i sitt famntag, då blir friheten från staten ett kyrkans eget krav av första ordningen. Kyrkans förbindelse med staten vilar helt på den förutsättningen, att kyrkan har full frihet att utan statsinblandande fullfölja sin egen religiösa linje.

Motsvarande reformationskrav ha emellertid framställts också från inomkyrkligt håll, särskilt från personer, anslutna till »Sveriges religiösa reformförbund». Man har här gjort gällande, att kyrkan bör avskrivna sitt »dogma», som blivit främmande för tidens människor, och i stället återgå till något, som kallas »Jesu enkla lära». Jag vill inte tynga denna tidskrifts läsare med några teologiska utredningar. Eljes vore det lätt att visa upp, att det teologiska program, som i antydda sammanhang brukar med betydande självsäkerhet föras till togs, i verkligheten saknar varje stöd i nutida teologisk forskning. Det vore dock orättvist att lägga ensidigt teologisk måttstock på denna riktning, som otvivelaktigt vuxit fram ur uppriktig vilja att åt kristendomen återerövra förlorad mark. Även teologiskt föråldrade tankegångar ha mer än en gång visat sig förunderligt bärkraftiga i det religiösa livet. Likväl måste jag som min personliga mening bestämt deklarerat, att detta reformkrav är för kyrkan minst lika oantagligt som det nyss berörda. Det är en otillätlig förenkling av problemställningen, då man påstår, att angreppet gäller några mossbelupna formler, vilka på grund av sin förankring i antikens världsbild äro otillgängliga för moderna människor. Faktiskt går gränslinjen vida djupare än så. Det är här fråga om två radikalt olikartade kristendomstolkningar. På den ena sidan ser man i Kristus enbart religionsstiftaren, profeten, läraren, som en gång givit upphov till vissa höga, ädla, alltjämt livsnödvändiga tankar om Gud och människan. På den andra sidan bestrider man ju ingalunda, att därmed något mycket väsentligt har blivit sagt. Men man vill därjämte hävda, att något ännu väsentligare har blivit förteget — det som öppnar de djupaste djupen i den kristna gudstron. Jag åsyftar den obotliga lusten att ställa korset, uppståndelsen, den levande Herren i kristentrons centrum. Det är kring detta, som kyrkans dogma kretsar; det är ett, låt vara bristfälligt, försök att tolka det religiösa grundfaktum, Gudsuppenbarelsen i Kristus, på vilket kyrkan levat sedan sin första dag och alltjämt lever. Hur man än sedan ställer sig till denna för tanken förvisso anstötliga

Kristustro, borde åtminstone så mycket vara klart, att det här inte är fråga om några utväxter, som utan vidare kunna opereras bort. En »kyrkoreformation» med slikt syfte kan ur kyrkans synpunkt endast bedömas såsom självmord.

Till sist kommer jag över till det, som jag menar vara berättigat och nödigt i talet om en kyrkans reformation. Mycket vore här att säga, men jag kan begränsa mig till det väsentligaste.

En levande kyrka måste alltid vara redo att reformera sig själv, ja, denna reformation måste i själva verket ständigt vara i gång. Den har två sidor. Dels består den i ny fördjupning i den andliga verklighet, på vilken kyrkan bygger. Det ligger alltför nära till hands att söka leva på heliga och vördnadsvärda traditioner. Det går emellertid inte i längden. Varje kris i kyrkans liv är ett symptom på att det brister på denna väsentliga punkt. Det är ett dåligt botemedel att söka maskera den andliga tomgången med en yttre aktivitet av än så betydande mått. Regeln blir i stället den: Tillbaka till källorna! Det gäller den enskilde prästen, men det gäller också kyrkan i stort. Konfrontera organisation och verksamhetsformer med det andeliv, ur vilket kyrkan sprang fram! Detta är förutsättningen för den inre förnyelse, utan vilken kyrkan blir urståndsatt att vara bärare av ett aktuellt och levande budskap. Vågar någon påstå, att kyrklig självbesinning i detta avseende är överflödigt just nu?

Den andra sidan vetter mot tiden. Det gäller för kyrkan att så avpassa hela sin verksamhet, att den med största möjliga klarhet och effektivitet kan till tidens människor bära fram sitt religiösa budskap med alla dess etiska och sociala konsekvenser. Detta innebär en mångfald ting; låt mig — utan ringaste försök att vara originell — peka på något av det närmast liggande. Kyrkans centrala gärning är alltjämt knuten till gudstjänstlivet, främst högmässan. Dess rörliga del, predikan, ger möjligheter till hart när obegränsade individuella nyanseringar. Här kan och skall den enskilde prästen ta full hänsyn till den andliga situationen bland de människor, som han har nedanför sin predikstol. Om predikan i våra dagar ofta går åhöraren spårlöst förbi, så beror det säkerligen främst på att prästen icke förmått eller icke bemödat sig om att själv lyssna till de kanske enkla men likväl mycket närgångna religiösa frågor, på vilka människor av i dag söka svar. En ingående kännedom om tidens kynne är för prästen nära nog lika nödvändig som grundlig teologisk skolning. Kyrkans män måste

äntligen lära sig tala ett språk, som folk i gemen förstår. Trots all upprepning av detta billiga önskemål måste det nog sägas, att här åtskilligt alltjämt brister. Det måste föras ett sannskyldigt utrotningskrig mot salvelsefull predikoton, löslig sentimentalitet och lättjefullt bruk av fromma klichéer. Förkunnelsen måste bli enkel, rättfram och verklighetstrogen. I fråga om den fasta delen av gudstjänsten, ritualet, är prästen givetvis bunden av kyrkans ordning. Så mycket större är ansvaret för kyrkans myndigheter att gestalta denna ordning så, att den verkligen tjänar gudstjänstens syfte: uppbyggelsen. Inom den svenska kyrkan är ett sådant reformarbete i full gång — många mena: i alltför hastig takt! — men mycket återstår, särskilt i fråga om de speciella kyrkliga handlingarna: vigsel, begravning, konfirmation o. s. v. Här lever alltjämt det gångna århundradets sentimentala retorik ett rituellt liv, som snarast möjligt bör släckas.

Det finnes anledning att understryka även andra viktiga reformkrav, men det har icke varit min avsikt att skissera något kyrkligt reformprogram utan endast att ange de inre förutsättningarna för ett sådant. Viljan till reform skall framspringa ur kyrkans ständigt lika nödvändiga besinning över sin tjänarställning i folklivet. Kyrkan är till för människornas skull och inte människorna för kyrkans. Folkkyrkans framtid är väsentligen beroende av hurpass allvarligt hon genomför den självbesinningen — och sedan tar konsekvenserna. Biskop Andræ har otvivelaktigt rätt, då han i sitt herdabrev formulerar satsen: »Det finns ingen annan möjlighet för kyrkan att säkra sin framtid än den att utföra en tjänst, som folk och samhälle icke vill mista.» Det torde också visa sig, att en sådan levande kyrka är outhärlig för tidens människor — nu kanske mer än någonsin.